

Kisepikai számvetés a diktatúrában megélt szabadságról

Kertész Imre: *Világvég-történetek*

Bp., 2020, MMA Kiadó

Minden író pályájának vannak meghatározó állomásai, amelyeknek általában fontos művek határkőként jelzik a helyét. Kertész Imre rendhagyó karrierje nem nélkülözte a fordulópontokat, s ezek közül az egyik legjelentősebb feltehetően a kilencvenes évek közepén játszódtott le, amiktől megnyíltak számára a külföldi szakmai érvényesülés perspektívái. Mielőtt azonban ez a határátlépés megtörtént volna, Kertész még összefoglalását adta a rendszerváltás körüli időkhöz a kisepika terén végzett alkotómunkájának, erről tanúskodik a halála után négy évvel kiadott *Világvég-történetek* című műve.

Kertészre sosem volt jellemző, hogy fukarkodott volna műveinek önelemzésével, a *Világvég-történetek* bevezetője egy gondolatébresztő szöveggel tovább gazdagítja ezek számát. A szerzői szándék, hogy értelmezési keretbe helyezze egybegyűjtött rövidprózai munkáit, mindenképp indokolt vállalkozásnak tűnik. Az egyes írásokban ugyanis kevés olyan közös tematikus ismertetőjegy fedezhető fel, amelyek önmagukban egységes művészi arculatot kölcsönöznének a műnek. Ennek nem mond ellent az a belátás, hogy az írói értékrendet megjelenítő bűnként megélt szabadság eszméje viszont kétségtelenül végigvonul a kötet szövegein, s szemléleti értelemben egészzé kapcsolja össze őket. A különböző jellegű írások ettől függetlenül leginkább Kertész, a recepció által talán kevésbé méltatott kisepikai írásmódjának az alaposabb megismerésére kínálnak alkalmat.

Amint az Hafner Zoltán utószavából kiderül, Kertész 1995-ben a Helikon kiadó kérésére állította össze meglevő szövegeiből a *Világvég-történetek*et. Miután elutasította a további írások beemelésére vonatkozó szerkesztői kérést, a tervezett megjelenés is kútba esett. Mindazonáltal, ha figyelembe vesszük, hogy a kötet mennyi újdonsággal szolgált volna eredetileg tervezett publikálásakor, a kiadói igények nem feltétlenül tekinthetők jogosulatlanoknak. Mégpedig főként azért nem, mert a Holnap kiadónál 1991-ben közreadott *Az angol lobogó* kötetben már szerepelt négy olyan írás, amely a *Világvég-történetek*ben is helyet kapott. S miután a másik két darab (*A nyomkereső*) sem első közlés lett volna, ráadásul a *Jegyzőkönyv* időben nagyon közel, 1993-ban jött ki a Századvégnél, a kiadó döntése ma sem tűnik feltétlenül méltánytalan eljárásnak.

A Kertész Imre Intézet jóvoltából a *Világvég-történetek* most, 25 évvel később napvilágot látott, s ebben az írói akarat kései beteljesítését láthatjuk. Ha a szerzői előszóból indulunk ki, az összegyűjtött írásokról elmondható, hogy nagy vonalakban képet adnak az írónak a szocialista tábor legvidámabb barakkjában töltött évtizedeiről s a rendszerváltás körüli időszakáról. Mindezt persze csak azzal a kiegészítéssel fogadhatjuk el, ha ezúttal nem vesszük figyelembe az életmű legsikerültebb, önéletrajzi utalásokban gazdag nagyregényeit, a *Sorstalanságot*, a *Kudarcot* vagy a *Gályanaplót*. Maga Kertész úgy tekintett beválogatott írásaira, melyek a „krónikus” emlékezésnek köszönhetően be-

mutatják, „miként volt lehetséges egy írói egzisztencia létrejötte és egy szellemi létforma fennmaradása a negyvenes és kilencvenes évek közti Magyarországon”. A múltösszegzés a híres *ugyanazt élni és írni ars poetica* jegyében született, s az egzisztencialista írói gyakorlat szellemében fogant. Az egzisztencia fogalma az ember saját véges létéhez való viszonyát jelöli, s mivel ez Kertész esetében az írói munkában öltött testet, ezért viselheti magán a *Világvég-történetek* is az irodalmi egzisztencializmus jellemző karakterjegyeit.

Az egyes prózai írásokat sorra véve az olvasónak könnyen támad az a benyomása, hogy egy olyan műfeldolgozás folyamatát látja kibontakozni maga előtt, amely elválaszthatatlan a 20. század történelmi tapasztalataitól. A nyitódarab *A nyomkereső*ben például a túlélő az emlékezet helyein, gyermekkori fogságának helyszínein tesz kísérletet arra, hogy visszakeresse és igazolja szemtanúságának igazságát. A holokauszt-reprezentáció szempontjából az írás azért különösen tanulságos, mivel a személyes emlékezet és az áldozatok közti szolidaritás kudarcának tükrében ad számot a nemzeti-socialista genocídium utóéletéről. A főhős figurája arra mutat rá, hogy miként lehet az áldozatszerep meghaladásával elfogadni a múltat, vagy ahogy a megölt szerettei miatt öngyilkosságot elkövető nő ellenpéldája jelzi, miként lehet belepusztulni a gyászba. Maga a túlélés Kertész számára eleve egy szégyenteljes állapotot jelölt, amit a *Világpolgár és zarándok*ban Káin sorsán keresztül mutatott be szemléletes formában. Kertész írói tevékenysége nem kapcsolódott szorosan a bibliai hagyományvilághoz, s nem törekedett arra, hogy a zsidó-keresztény legendáriumból kölcsönözze művészi témáit. Ez alól Káin és Ábel tragikus testvérkapcsolata és *A végső kocsma*ban feldolgozott Lót mítosza jelent ritka kivételt. A Káin-történet prózai parafrázisáról ugyanakkor korántsem mondható el, hogy az író sikerültebb, maradandó értékű munkái közt

volna a helye. Sokkal inkább igaz ez a megállapítás a kevésbé ismert *A pad* című novellára, amely érzékletesen eleveníti fel az ötvenes évek félelmekkel teli légkörét. A Kertész újságírói éveit megelevenítő történetben a kitelepítés előtt egy utcai padon virrasztó zongoristával folytatott hajnalba nyúló beszélgetés áll a középpontban. A főszereplő az illuzórikus biztonságtudat jelképének számító pad elvesztésén keresztül ismeri fel, hogy számára a kommunista társadalomban egyedül a munkáját elszabotáló „szabadságolt bűnöző” szerepe jelent vállalható létformát.

A *Világvég-történetek* egyetlen nem prózafikcióként értékelhető írása, a *Bécs, Budapest, Bécs* a rendszerváltás idejét idézi meg. A műfaját tekintve leginkább önéletrajzi esszének tekinthető szöveg az 1989 őszi Bécsben töltött hónapok élményeit beszéli el. A benne megszólaló kelet-európai író elsősorban inkognitójának megőrzésére tett igyekezete jellemzi. Épp az ösztöndíjból megspórolt valuta játssza a főszerepet abban a kínos vasúti vámellenőrzésben, amelyet Kertész a *Jegyzőkönyvben* örökített meg. Az író kisepikái művei közül ez aratta megjelenését követően a legnagyobb sikert, s ebben nyilván szerepet játszott, hogy Esterházy Péter *Élet és irodalom*, majd Ingo Schulze *Még egy történet* című novellájában tovább írta a történetet. A szöveg kidolgozásában már megfigyelhető az a kertészi írásmódot a kilencvenes években jellemző technika, amely számos intertextusba ágyazva viszi színre az ábrázolt témát. Hasonló szövegpoétika jellemzi a *Világvég-történetek* zárodarabját, *Az angol lobogót* is, amely méltó lezárása a kötetnek. Az elbeszélő a születésnapjára összegyűlt társaságnak tanúságtévő szemtanúként összegzi a forradalom alatt szerzett élményeit és a kádári szocializmusban eltöltött életét. Az irodalmi kultúrából való önkéntes kivonulását Kertész az „önmegtagadás mint alkotás” elvével írja le, ezzel bizonyítva gyakran elismételt gondolatát, miszerint az írók csak a negatív tapasztalatok inspirálhatják

arra, hogy művé formálja életének kikezdetlen egzisztenciális igazságát.

A Kertész kisepikai írásaiból összeállított kötet összességében bizonyára nem változtatja meg érdemben az íróról mára kialakult képet, talán csak némileg más fénytörésben világítja meg a belső emigráción alapuló alkotói pályaszakaszt, illetve annak lezárását. És annak az ekkortól megnyíló új nemzetközi sikertörténetnek a kibontakozását, amely esélyt adott

számára a honi irodalmi életből egy tágasabb kulturális közegbe való átlépésre, beilleszkedésre. Ezzel összefüggésben a *Világvég-történetek* egyik jelentősége feltehetően abban ragadható meg, hogy megmutatja, a világsikerhez Kertésznek nem csupán az európai traumaként felfogott holokausztról, hanem a magyarországi szocialista diktatúrák évtizedeiről is érvényes művészi formában kellett számot adnia.

Horváth Péter

HORVÁTH PÉTER (1975) filozófus, irodalomtörténész.